

FELSEFE DÜNYASI

2017/YAZ/ SUMMER Sayı/Issue: 65
FELSEFE / DÜŞÜNCE DERGİSİ
Yerel, Süreli ve Hakemli Bir Dergidir.
ISSN 1301-0875

Türk Felsefe Derneği mensubu tüm öğretim üyeleri (Prof. Dr., Doç. Dr., Yard. Doç. Dr.) *Felsefe Dünyası*'nın Danışma Kurulu/Hakem Heyetinin doğal üyesidir.

Sahibi/Publisher

Türk Felsefe Derneği Adına
Başkan Prof. Dr. Murtaza KORLAELÇİ

Editör / Editor

Prof. Dr. Celal TÜNER

Yazı Kurulu/Editorial Board

Prof. Dr. Murtaza KORLAELÇİ (Ankara Üniv.)
Prof. Dr. Ahmet İNAM (ODTÜ)
Prof. Dr. Celal TÜNER (Ankara Üniv.)
Prof. Dr. M. Kazım ARICAN (Yıldırım Beyazıt Üniv.)
Doç. Dr. Levent BAYRAKTAR (Yıldırım Beyazıt Üniv.)
Yard. Doç. Dr. Necmettin PEHLİVAN (Ankara Üniv.)
Yard. Doç. Dr. M. Enes KALA (Yıldırım Beyazıt Üniv.)

Felsefe Dünyası yılda iki sayı olmak üzere Temmuz ve Aralık aylarında yayımlanır. 2004 yılından itibaren Philosopher's Index ve Tubitak/ULAKBİM tarafından dizinlenmektedir.

Felsefe Dünyası is a refereed journal and is published biannually. It is indexed by Philosopher's Index and Tubitak/ULAKBİM since 2004.

Adres/Address

Necatibey Caddesi No: 8/122
Kızılay - Çankaya / ANKARA
PK 21 Yenışehir/Ankara • Tel & Fax: 0 312 231 54 40
www.tufed.org.tr

Fiyatı / Price: 35 ₺ (KDV Dahil)

Banka Hesap No / Account No:

Vakıf Bank Kızılay Şubesi

IBAN : TR82 0001 5001 5800 7288 3364 51

Dizgi ve Baskı / Design and Printed by.

Türkiye Diyanet Vakfı Yayın Matbaacılık ve Ticaret İşletmesi

Alinteri Bulvarı 1256 Sokak No: 11

Yenimahalle/ANKARA

Tel: 0 312 354 91 31 (Pbx) Fax: 0 312 354 91 32

Basım Tarihi : Temmuz 2017, 750 Adet

İbn Meymûn'a Göre Kötülük Sorunu

MAKALE GELİŞ TARİHİ : 17.03.2017 / YAYINA KABUL TARİHİ: 24.04.2017

Özcan AKDAĞ*

Giriş

Âlemde var olan kötülük, her şeye kadir, her şeyi bilen ve mutlak iyi bir Tanrı'nın varlığına inanan kişilerin zihnini meşgul eden bir mesele olmuştur. İnsanın iradesinden bağımsız olarak gerçekleşen depremler, sel felaketleri gibi birtakım olaylar, canlılara acı vermektedir. Bunun yanı sıra âlemde, insanın sahip olduğu özgür iradedden dolayı hırsızlık, taciz-tecavüz ve öldürme gibi birtakım kötülükler de ortaya çıkmaktadır. Eğer âlem, teistlerin iddia ettiği gibi mutlak ilim, kudret ve iyilik sahibi bir varlık tarafından yaratıldıysa ve tedbir ediliyorsa, bu durumda müşahede ettiğimiz söz konusu kötülüklerin varlığı nasıl açıklanabilir? Tanrı'nın mutlak iyilik ve kudretini temele aldığımızda, Hans Küng'ün deyimiyle ateistik iddiaların temel dayanağı¹ olan kötülüğe ilişkin makul açıklamalar sunulabilir mi? Bu durumun haklı çıkarılamayacağını söyleyenler, Tanrı'nın mutlak kudreti, ilmi ve zâtî iyiliği ile kötülük arasında bir paradoks olduğunu iddia etmişlerdir.² Biz bu çalışmamızda meselenin nasıl algılandığını genel olarak Orta Çağ'da, özellikle de İbn Meymûn (ö. 1205) ekseninde ele alacak ve kötülük sorununa ilişkin onun yaklaşımını ortaya koyarak değerlendirmeye çalışacağız.

Tarihi Arka Plan: Genel Bir Bakış

Kötülük, amaca uygun olmayan, korku ve endişe verici şey anlamına gelmenin yanı sıra ahlakî açıdan, iyinin karşıtı olan bir şey olarak da

* Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Yrd. Doç. Dr.

1 William Hasker ve Micheal Peterson vd., *Reason and Religious Belief: An Introduction to Philosophy of Religion*. (New York: Oxford Uni. Press, 1997), s. 117. Ayrıca bk. *Akil ve İnanç: Din Felsefesine Giriş*. Trc. Rahim Acar. (İstanbul: Küre Yayınları, 2009), s. 176.

2 David Hume, *Din Üstüne*. Trc. Mete Tuncay. (Ankara: İmge Yayınları, 1995), s. 209.

tanımlanmaktadır.³ Her ne kadar kötülük yetkinsizlik ya da ahlakî iyinin karşıtı olarak tanımlansa da kötülüğün bizatihî/metafiziksel bir gerçekliğe sahip olup olmadığı tartışma konusu olmuştur. Söz gelimi Stoacı düşünürler, kötü denilen şeyin bizatihî bir varlığa sahip olmadığını ve bunların görünürde kötü olduğunu iddia etmişlerdir. Dolayısıyla onlara göre kötülük, kendi başına bir realiteye sahip olmayıp sadece iyinin eksikliğidir. Plotinos (ö. 270) tarafından da savunulan bu anlayış Hristiyan düşünür Augustine (ö. 430) tarafından da devam ettirilmiş⁴ ve kötülük, iyiliğin eksikliği olarak yorumlanmıştır.⁵ Augustine'e göre, tüm mevcudat Tanrı'nın eseridir ve Tanrı mükemmel bir varlık olduğu için O'nun yarattığı varlıklar da mükemmeldir.⁶ Bu bağlamda kötülük, sadece iyiliğin eksikliğidir.⁷

Kötülüğün bizatihî bir varlığa sahip olup olmadığı ve Tanrı'nın mutlak kudreti, ilmi ve zatî iyiliği ile uzlaşp uzlaşmadığı meselesinin, İslam düşüncesi geleneğinde de tartışıldığını görmekteyiz. Yeni-Eflatuncu yaklaşımdan etkilenen Farâbî'ye göre (ö. 950) Tanrı, her bakımdan kâmil olduğu için O'nun fiili de kâmidir. Dolayısıyla kötü olarak görünen şeyler, madenin kâmil nizamı kabul etme noktasında kusurlu olmasından kaynaklanmaktadır.⁸ Benzer şekilde İbn Sînâ (ö. 1037) da kötülüğün/şerrin bizatihî bir varlığının olmadığını iddia etmektedir.⁹ Ona göre, kötü denilen şey, söz konusu eşyadaki kemalin eksikliğidir.¹⁰ Hem felsefî hem kelamî hem de tasavvufî gelenek içerisinde telakki edilen Gazâlî (ö. 1111) de âlemin, bir düzen içerisinde olduğunu düşünmekte ve bu düzenin aksi olsaydı, âlemdeki nizamın bozulacağını dile getirmektedir.¹¹ Buradan hareketle o,

3 Ahmet Cevizci, *Felsefe Sözlüğü*, (İstanbul: Paradigma Yayınları, 2002), s. 628-29.

4 John Hick, *Evil and the God of Love*, (London: Macmillan Press, 1993), s. 40.

5 Charles Werner, *Kötülük Problemi*, Trc. Sedat Umran, (İstanbul: Kaknüs Yayınları, 2000), s. 14-15; Özcan Akdağ, "Kötülük Sorunu ve Teodise", *The Journal of Academic Social Science Studies*, 38, 2015, s. 476.

6 Michael Peterson, *God and Evil: An Introduction to the Issues*, (Colorado: Westview Press, 1998), s. 89.

7 Mehmet Aydın, *Tanrı-Ahlak İlişkisi*, (Ankara: TDV Yayınları, 1994), 176; Peterson, *God and Evil: An Introduction to the Issues*, s. 90.

8 Farâbî, "et-Ta'likât" *el-e'mâlu'l-felsefiyye*, Thk. Cafer Ali Yasin. (Beyrut: Dârul-İmenahil, 1987), 382. Ayrıca bk. Mehmet Aydın, s. 154.

9 İbn Sînâ, *en-Necât*, Thk. Abdurrahman Umeyr. (Beyrut: Dârul-Cil, 1992), 144-45; İbn Sînâ, *Metafizik II*, Trc. Ekrem Demirli, Ömer Türker. (İstanbul: Litera Yayınları, 2005), s. 162.

10 İbn Sînâ, *Metafizik II*, s. 51. Ayrıca bk. İbn Sînâ, *en-Necât*, s. 145.

11 Gazâlî, *İlahî Ahlak*, Trc. Yaman Arıkan. (İstanbul: Elif Ofset, 1983), s. 200-201.

bu âlemin olduğu halden daha iyi olmasının mümkün olmadığı neticesine ulaşır. Eğer âlem, bu halinden daha mükemmel olsaydı ve Tanrı onu var etmeseydi bu durum, Tanrı'nın adaletine karşıt bir durum olurdu.¹²

Her ne kadar var olan şeyler, en güzel ve en kâmil şekilde yaratılmış olsalar da yine de âlemde kötü olarak değerlendirilen birtakım şeyler vardır. Çirkin ve kötü olan şeylerin var olma sebebi, bunların karşıtı olan güzel ve iyinin bilinmesidir. Mesela fakirlik, kötü bir şey olarak değerlendirilse de onun var olması, zenginliğin bilinmesi için gereklidir.¹³ Gazâlî açısından kötü denilen şeyler iyinin ve güzelin bilinmesine katkı sağladığı gibi, daha büyük iyilikler için bir vesile olma niteliği de taşımaktadır. Sözelimi cahil birisi, hasta bir çocuktan kan alındığını gördüğünde, kan alan kişinin merhamet sahibi olmadığını ve bu kişinin, çocuğa zulmettiğini düşünecektir. Akıl sahibi bir kişi ise kan alınmadığı takdirde çocuğun daha büyük acılar çekeceğini bildiği için ifâ edilen bu fiilin, çocuğa duyulan şefkatten kaynaklandığını idrak edecektir. Dolayısıyla akıl sahibi kişi bu fiili, kötü bir fiil olarak değil, iyi bir fiil olarak değerlendirecektir. Sonuç olarak şer olarak telakki edilen her şeyde bir hayır gizlidir. Eğer bu şer ortadan kalkarsa, bunda mündemiç olan hayır da ortadan kalkacaktır. Bu sebeple kötülük/şer, zâtından dolayı değil, kendisinde tazammun edilen iyilikten dolayı irade edilir.¹⁴ Bu bağlamda Gazâlî'ye göre kötülük, insanın gayesine uygunluk-uygunsuzluk, toplum vasıtasıyla kazanılmış olan gelenek ve vehmin ulaştığı genellemelere göre değişen bir şeydir.¹⁵ Dolayısıyla Gazâlî cephesinden bakıldığında kötülüğün bizatihi/metafiziksel bir gerçekliği yoktur. Önde gelen Müslüman düşünürlerden İbn Rüşd (ö. 1198) de, kötülüğün, iyiliğin bilinmesi için gerekli bir şey olduğunu düşünmekte ve düalistlerin (seneviyye) kabul ettiği gibi onun metafiziksel bir varlığa sahip olmadığını dile getirmektedir. Söz gelimi ateş, birtakım olumsuz du-

12 Gazâlî, *İhyâ-u Ulûmi'd-dîn*, Thk. Zeynud-Dîn Ebu'l-Fadıl Irakî. (Beirut: Dâr-u İbn Hazm, 2005), s. 1618.

13 Gazâlî, *Kimya-yı Saâdet*, Trc. A. Faruk Meyan. (İstanbul: Bedir Yayınları,1970), s. 730-31.

14 Gazâlî, *İlahî Ahlak*, 131-33.

15 Gazâlî, *el-İktisâd fi'l-İtikâd*, Thk. İbrahim Ağâh Çubukçu ve Hüseyin Atay. (Ankara: AÜİF Yayınları, 1962), s. 166-68.

rumlara neden olsa da ateşin, bizâtihi kötü olduğu söylenemez. Zira kötü olarak değerlendirilen bu tarz fiiller ateşe arızî şekilde ilişir.¹⁶

Görüldüğü gibi hem Farâbi ve İbn Sînâ hem de Gazâlî ve İbn Rüşd, müşahede edilen kötülüğün bizâtihi bir varlığa sahip olmadığını düşünmektedir. Aynı zamanda onlar, kötü olarak telakki edilen şeylerin de Tanrı'nın kâmil nitelikleri ile çelişmediğini iddia etmektedir. Bunun yanı sıra söz konusu düşünürlere göre, kötülüğün varlığı, iyiliğin bilinmesi ve daha büyük iyilikler için bir vesiledir.

Orta Çağ'ın önde gelen belli başlı düşünürlerinin kötülüğe ilişkin yaklaşımlarını ana hatlarıyla ele aldıktan sonra aynı çağın önemli simalarından olan Yahudi filozof İbn Meymûn'un konuya ilişkin değerlendirmelerine geçebiliriz.

İbn Meymûn'un Meseleye Bakışı ve Önerileri

İbn Rüşd'ün çağdaşı olan ve Müslüman bir coğrafyada yaşayan İbn Meymûn'a göre iyi ve üstün ahlaktan kaynaklanan fiiller iyi, kötü ahlaktan kaynaklanan fiiller ise kötü olarak değerlendirilir.¹⁷ Zira ona göre, kötülük ya bir şeyin yokluğu ya da eşyanın sahip olması gereken niteliklerden birisinden yoksun olmasından kaynaklanmaktadır. Bu bağlamda İbn Meymûn, “Şerhlerin tümü eksiklidir” önermesinin kesin bir önerme olarak kabul edilebileceğini ifade eder. Eğer bir kişinin ölümü hakkında “onun ölümü kötülüktür” denilirse, buradaki kötülük, söz konusu kişide var olan hayat niteliğinin yok olmasıdır (adem). Aynı şekilde “bir kimsenin hasta, fakir ya da cahil olması onun için kötüdür” denildiğinde, burada da birtakım niteliklerin eksikliği kastedilmektedir. İbn Meymûn'a göre yukarıda dile getirilen “Şerhlerin tümü eksiklidir” önermesi incelendiğinde, bu önermenin hiçbir şekilde yanlışlanamayacağı görülecektir. Zira bir kimse bu önermeyi yanlışlamaya kalkışır, bu kişi, birbirine karşıt durumları ve eşyanın tabiatını bilmiyor demektir.¹⁸

16 İbn Rüşd, “el-Keşf an-Minhâci'l-Edille” *Felsefe-Din İlişkileri*, Trc. Süleyman Uludağ. (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2004), s. 261.

17 İbn Meymûn, “al-Makala fi Sinâ-at al-Mantık”, *AÜDTCFD*, Trc. Mübahat Türker. (Ankara: C. 18. 1960), s. 38.

18 İbn Meymûn, *Delâletü'l-Hâirîn*, III/10, s. 497-98

Görüldüğü gibi İbn Meymûn, kötülüğün bizatihi bir varlığa sahip olmadığı ve kötü olarak addedilen şeylerin bir eksiklik olduğu düşüncesindedir. Durum böyle olduğuna göre Tanrı'nın, kötü olan bir şeyi yapıp yapmadığından bahsedilebilir mi? İbn Meymûn bu soruya, Tanrı'nın, herhangi bir şekilde bizzat şer olan bir şey yapmasının imkânsız olduğunu söyleyerek cevap vermektedir. Yani Tanrı'nın, kötü olan bir şeyi yapmaya doğrudan kast ettiği şeklindeki bir düşünce kabul edilebilir bir şey değildir. Çünkü Tanrı'nın fiillerinin hepsi, bütünüyle hayırdır. Zira Tanrı sadece varlık verme fiilini gerçekleştirir ve var olan her şey de iyidir. Kötü olarak düşünülen şeyler ise kendisine bir fiilin ilişmediği yokluklardır (a'dâm).¹⁹ Akıl sahibi bir kimsenin, Tanrı'nın fiillerinde, batıl, abes ve oyun türünden bir şeyin olduğunu iddia etmesi mümkün değildir. Musa peygamberin şeriatına tabi olanların Tanrı'nın fiillerinin hepsini güzel ve iyi olarak kabul ettiğini belirten İbn Meymûn, bu görüşünü desteklemek için Tevrat'ta geçen "Tanrı yarattıklarına baktı ve her şeyin gerçekten iyi olduğunu gördü"²⁰ pasajına referansta bulunmaktadır.²¹

Peki, Tanrı'nın tüm fiilleri hayır ise, ay altı âlemde tecrübe edilen kötülükler nereden kaynaklanmaktadır? İbn Meymûn, Tanrı'nın, her şeyi sahip olduğu tabiat üzere var ettiğini ve ay altı âlemdeki şeyleri oluşturan maddenin de kendisine has olan bir tabiat üzere var edildiğini dile getirir. Zira arzın merkezine yaklaşıldıkça şeylerin cevheri kalınlaşır ve onların şeffaflığı ortadan kalkar. En üst feleğe yaklaşıldıkça şeyler, şeffaf, nurlu ve daha şerefli hale gelir.²² Maddeye has olan bu tabiat yani onun kalın ve bulanık olması, her daim yokluğa (adem) mukarin olan bir tabiattır. Ay altı âlemde gerçekleşen tüm bozulmalar (fesâd) ve kötülüklerin sebebi maddenin sahip olduğu bu tabiattır. Bu sebeple, maddesiz olarak var edilen şeylerde fesat söz konusu olmadığı gibi bunlara herhangi bir kötülük de ilişmez. Madde sahibi olsun ya da olmasın her şey Tanrı'nın varlık verme fiili ile var olur.

19 İbn Meymûn, *Delâletü'l-Hâirîn*, III/10, s. 498. Benzer değerlendirme için bk. Hatice Doğan, *İbn Meymûn'un Hayatı, Eserleri ve Delâletü'l-Hâirîn Adlı Eseri Üzerinde Bir İnceleme*, Yayımlanmamış Doktora Tezi. Konya, 2009, s. 175.

20 Yaratılış, 1:31.

21 İbn Meymûn, *Delâletü'l-Hâirîn*, III/25, s. 570-71.

22 İbn Meymûn, *Delâletü'l-Hâirîn*, I/72, s. 198.

Dolayısıyla Tanrı'nın tüm fiillerinin hakikati hayırdır; çünkü O'nun fiili, varlık vermedir.²³

Her ne kadar İbn Meymûn, Yeni-Eflatuncu bir çizgiyi takip ederek ay altı âlemdeki kötülüklerin sebebinin madde olduğunu dile getirirse de²⁴ Tevrat'ta geçen “Tanrı yarattıklarına baktı ve her şeyin gerçekten iyi olduğunu gördü”²⁵ pasajını temele alarak Tanrı'nın tüm fiillerinin hayır olduğu neticesine ulaşmaktadır. Bunun yanı sıra o, ay altı âlemdeki kötülüğün kaynağı olarak telakki ettiği maddeyi de iyi olarak nitelemektedir. Zira madde de Tanrı tarafından yaratılmış bir şeydir ve madde vasıtasıyla ay altı âlemde gerçekleşen oluş (kevn), meydana gelmekte ve devam etmektedir. Bu bağlamda İbn Meymûn, maddenin iyi olduğu görüşünü Yahudi bir bilgene ait olan “Buradakiler gerçekten iyidir! Burada ölüm de iyidir” sözünü aktararak desteklemektedir.²⁶

Peki, madde Tanrı'nın yarattığı bir şey olması hasebiyle iyi ise insan fertleri arasında meydana gelen kötülük nereden kaynaklanmaktadır? İbn Meymûn'a göre, insanların birbirine karşı yapmış oldukları kötülükler de diğer kötülükler gibi eksikliğe (adem) tabidir. Çünkü bu kötülüklerin hepsi, fiili icra eden kişinin ilim bakımından noksan olmasının zorunlu bir sonucudur (lâzım). Zira insan topluluklarının durumu, kör bir kimsenin, kendisine rehberlik edecek birisi olmadığında yolda düşüp yaralanması ve başkalarına zarar vermesi gibidir. Toplumda yaşayan bireyler, cehaletleri dolayısıyla hem kendilerine hem de diğer insanlara kötülük yaparlar. Eğer birey, ilim sahibi bir kişi olsaydı, bu durumda söz konusu bireyin, kendisine ve başkalarına yapmış olduğu kötülüklerin hepsi ortadan kalkmış olurdu. Çünkü insanın hakikate dair bilgisi, ondaki düşmanlık ve nefret duygusunu; dolayısıyla da insanların birbirine yapmış olduğu kötülükleri ortadan kaldıracaktır. Bu minvalde İbn Meymûn, hakikati bilen insanın

23 İbn Meymûn, *Delâletu'l-Hâirîn*, III/10, s. 498. Ayrıca bk. Salime Leyla Gürkan, “Şer (Diğer Dinlerde)” *DİA*, C. 38. 2010, s. 545-46.

24 Plotinus, *Dokuzluklar I*, Trc. Zeki Özcan. Alfa-Aktüel, İstanbul, 2006, s. 253. Ayrıca bk. Alrred L. Ivry, “Islamic and Greek Influences on Maimonides' Philosophy” *Maimonides and Philosophy*. (Ed. Sholomo Pines and Yermiyahu Yoel), Dordrecht: Martinus Nijhoff Publishers, 1986, s. 149.

25 Yaratılış, 1:31.

26 İbn Meymûn, *Delâletu'l-Hâirîn*, III/10, s. 498-99.

kemale ereceğini ve bunun neticesinde de insanlar arasındaki kötülüğün ortadan kalkacağını düşünmektedir.²⁷

Daha sonra İbn Meymûn insanlar arasında vakî olan kötülüğün, üç sebepten kaynaklandığını ve insana isabet eden tüm kötülüklerin, şu üç türden birisine dâhil edilebileceğini dile getirir:

İnsanlar arasında vakî olan birinci türden kötülükler insanın, oluş-bozuluşa tabi olan maddesinden kaynaklanmaktadır. Bu sebeple insanın sahip olduğu madde dolayısıyla bazı kişiler, felç ve sakat doğabilmektedir. Her ne kadar ay altı âlemdeki oluş, bozulma neticesinde gerçekleşse de bu durum, ilahî hikmetin bir gereğidir. Zira oluşun gerçekleşmesi için bozulmanın da gerçekleşmesi gerekir. Eğer ay altı âlemde bulunan bir fert fesada uğramasaydı, o zaman bu ferdin mensup olduğu türün devamı söz konusu olmazdı. Her ne kadar fertlerin fesada uğraması kötü olarak telakki edilse de bu durum, Tanrı'nın bir nimetidir ve O'nun iyiliğinin bir sonucudur. Dolayısıyla et ve kemikten müteşekkil olan bir insanın, maddeye ilişkin bozulma gibi durumların kendisine ilişmemesini ve bunların tesiri altında kalmamayı istemesi, iki zıt şeyi bir araya getirme türünden bir şeyi istemek gibidir. Eğer insan, dışardan gelen etkileri kabul etmeyen bir varlık olmuş olsaydı, bu durumda insanın var olması mümkün olmazdı.²⁸

Görülebileceği üzere İbn Meymûn açısından, et ve kemikten müteşekkil olan insanın, etkiye maruz kalmayı istememesi, iki zıt şeyi cem etmeyi istemek gibidir. İki zıt şeyi aynı konuda aynı anda cem etmeyi istemek ise bilindiği üzere mantıksal olarak mümkün olmayan bir durumdur. Bu sebeple bir varlığın, insan olup da bir etkiye maruz kalmaması söz konusu olamaz. Dolayısıyla insan türü içerisinde kötülüğün var olması bir zorunluluktur. Ancak bununla beraber, insana ilişkin kötülükler oldukça azdır. Çünkü dünyada afetlere maruz kalmayıp binlerce sene varlığını devam ettiren pek çok şehir vardır. Aynı şekilde binlerce çocuk, sağlıklı şekilde doğmaktadır ve sakat olarak doğan çocuk sayısı ise, sağlam olarak doğanlara göre daha azdır (şâz). Eğer bir kişi sakat doğumların, nadiren gerçekleşen bir olay

27 İbn Meymûn, *Delâletu'l-Hâirîn*, III/11, s. 499-500. Burada İbn Meymûn, "Onun döneminde kurtla kuzu bir arada yaşayacak, kaplanla oğlak birlikte yatacak...İnekle ayı birlikte otlayacak...Emzikteki bebek kobra yılanı deliği üzerinde oynayacak..." (Yeşeya, 11:6-8) şeklinde Tevrat'ta geçen pasajı da zikreder.

28 İbn Meymûn, *Delâletu'l-Hâirîn*, III/12, s. 502.

olduğunu kabul etmiyorsa, bu kişinin kendisi de nadir bir kişidir. Çünkü bu kişi ne sakat olarak doğmuş yüzlerce kişiden ne de sağlam olarak doğmuş binlerce kişiden biridir.²⁹

İnsanlar arasında vakî olan ikinci tür kötülük ise bazı insanların, diğer bazılarına tasallut/zorbalık etmesi neticesinde ortaya çıkan kötülüktür. Her ne kadar insanlar arasında meydana gelen bu kötülük türü, birinci tür kötülüklerden daha fazla olsa da bu tür kötülüklerin sık sık gerçekleştiği söylenemez. Zira bu tür kötülükler, söz gelimi bir şahsın başka birisini öldürmek için gece vakti suikastta bulunması veya onu soyması gibi nadiren gerçekleşen şeylerdir. Fakat bu tarz kötülükler, sadece büyük savaşlar zamanında meydana gelmektedir. Bilindiği üzere bu tarz büyük savaşlar da yeryüzünün bütününe yayılmış bir olgu değildir.³⁰

İnsanlar arasında vakî olan üçüncü tür kötülük ise insanların, kendilerine yaptıkları kötülüklerdir. Bu tür kötülükler, ikinci tür kötülükten daha fazladır ve insanların çoğu bu tür kötülüklerden muzdariptir. Bu türden kötülüklerin hepsi, insanın aşağılık arzularının bir neticesidir. Yani bunlar, insanın yeme, içme ve cinsellik konusundaki aşırı arzusundan kaynaklanmaktadır. Eğer insan söz konusu arzularının peşine düşüp bunları elde etme konusunda aşırıya giderse, bu durum söz konusu kişinin, bedenî ve nefsanî olarak birtakım sıkıntılara duçar olmasına neden olacaktır.³¹

Cahil insanların hepsi, diğer insanların elde etmiş olduğu zaruri olmayan şeyleri elde edemedikleri için üzürlü ve ümitsizliğe kapılırlar. Bu kimselerin çoğu, servet elde etmek için sefere çıkan ve kralların hizmetine girerek kendilerini büyük tehlikelere atan insanlardır. Bu tür kişilerin amacı, yaşam için zaruri olmayan birtakım şeyleri elde etmektir. Sefere çıktıklarında eğer onların başına musibetler gelirse, bu durumda onlar, Tanrı'nın kazası ve kaderinden şikâyet eder ve servet elde etme konusunda kaderin, kendilerine karşı ne kadar insafsız davrandığından yakınırırlar. Bu kişiler eğer servet sahibi olurlarsa, bununla onlar, bol bol şarap ve birçok cariye satın alacaktır. Cariyeler bu kişiyi, kudretinin çok çok ötesinde bir ilişki

29 İbn Meymûn, *Delâletü'l-Hâirîn*, III/12, s. 502-503.

30 İbn Meymûn, III/12, s. 503. Ayrıca bk. David Hartman, *Maimonides: Torah and Philosophic Quest*, Illinois:Varda Books, 2001, s. 153.

31 İbn Meymûn, *Delâletü'l-Hâirîn*, III/12, s. 504.

için tahrik edecektir. Bunun neticesinde söz konusu kişi zamanla, var oluş gayesinin rezil şeylerden haz almak olduğunu düşünecektir.³²

Zaruri ihtiyaçları elde etmenin çok kolay olduğuna dikkat çeken İbn Meymûn, canlı varlıklar için zaruri olan şeylerin âlemde fazlasıyla bulunduğunu; ancak zaruri olmayan şeylerin ise âlemde çok az miktarda bulunduğunu belirtir. Söz gelimi insan için zaruri olan şeyler, hava, su ve gıdadır. Ancak hava, diğerlerinden daha zaruridir; çünkü hava olmadan hiçbir canlı hayatını idame ettiremez. Su olmadan insan, bir ya da iki gün hayatta kalabilirken, hava olmaksızın insanın hayatta kalması mümkün değildir. Su ise gıdadan daha zaruri bir ihtiyaçtır; çünkü gıda olmaksızın sadece su içen bir insan, dört veya beş gün hayatta kalabilir. Gıdaya oranla su, âlemde daha fazla ve bol miktarda bulunmaktadır.³³ İnsanların sahip olduğu zenginlik de böyledir. Zira zengin olmak insan için zaruri bir durum değildir. Bu sebeple bir kişinin zengin olması, diğer bir kişinin ise zengin olmaması, bir zulüm ve adaletsizlik değildir. Çünkü zengin olmamak yani fakir olmak, kötü değildir.³⁴

Bu değerlendirmeden sonra İbn Meymûn, Tanrı'nın, yaratmış olduğu tüm fertler arasında zorunlu olarak adalet ve düzenin var olduğunu belirtir ve bu düşüncesini desteklemek için de Tevrat'ta geçen "O'nun bütün yolları doğrudur"³⁵ ve "Tanrı'nın yollarının hepsi, rahmet ve hak üzeredir"³⁶ pasajına referansta bulunur. Çünkü daha önce de belirtildiği üzere var olmak, mutlak manada hayırdır.³⁷

Görüldüğü gibi İbn Meymûn, mevcudatın, var olmak bakımından hayır olduğu düşüncesindedir. Yani âlemin bu hal üzere var olması hayırdır ve onun varlığa gelmesi, Tanrı'nın cömertliğinin bir sonucudur. Bu bağlamda İbn Meymûn iyiliğin, âlemdeki kötülükten daha çok olduğunu düşünmekte ve bunun aksini iddia edenlere karşı çıkmaktadır. Sıradan insanlar içerisinde pek çok kişi, âlemdeki kötülüğün, iyilikten daha fazla olduğuna inanmaktadır. İbn Meymûn, bu yanılığın sadece sıradan insanlara

32 İbn Meymûn, *Delâletü'l-Hâirîn*, III/12, s. 505.

33 İbn Meymûn, *Delâletü'l-Hâirîn*, III/12, s. 506.

34 İbn Meymûn, *Delâletü'l-Hâirîn*, III/12, s. 507.

35 Yasanın Tekrarı, 32:4.

36 Mezmurlar, 25:10.

37 İbn Meymûn, *Delâletü'l-Hâirîn*, III/12, s. 507-508.

has olmadığını; zira ünlü tabip ve düşünür Razî'nin (ö. 932) de bu kanaate sahip olduğunu dile getirir. İbn Meymûn'un aktarımına göre Razî İlahiyât adlı eserinde bu durumu şöyle ifade eder;

“Mevcudattaki kötülük, hayırdan daha fazladır. Eğer insanın, ömrü boyunca tatmış olduğu rahatlık ve lezzeti, ona isabet eden acılara, şiddetli elemelere, kusurlara, kötürümlüğe, sefalete, hüzne ve felaketlere kıyas ederseniz, insanın varlığının büyük bir külfet ve şer olduğunu görürsünüz.”³⁸

İbn Meymûn'a göre Razî'nin hareket noktası, tecrübemize konu olan tikel kötülüklerdir. Böyle bir yol benimsemekle Razî, Tanrı'nın mahza hayır olduğunu ve O'ndan sadır olan her şeyin de mutlak manada hayır olduğunu iddia eden hak ehlinin düşüncesine karşı çıkmaktadır. Dolayısıyla İbn Meymûn'a göre, Razî'nin ve diğer kişilerin böyle bir hataya düşmesinin nedeni, meseleyi sadece insan türü açısından değerlendirmeleridir. Çünkü cahil kimseler, mevcudatın tümünün, insan türü için var edildiğini düşünmektedir. Eğer bu tür kişilerin başına istemedikleri bir şey gelirse, bu durumda onlar, tüm varlığın kötü olduğuna hükmederler. Fakat İbn Meymûn'a göre bu akıl yürütme doğru değildir. Zira insan, mevcudattaki konumunu dikkate alırsa, kendisinin bu âlemde çok küçük bir yer kapladığını öğrenecek ve böylece hakikat bu kişi için açık-seçik hale gelecektir.³⁹ Zira insan türü içerisinde yer alan her bir şahsın, hatta diğer tüm canlı varlıkların, mevcudatın tümüne izafetle hiçbir değeri yoktur. Bu düşüncesini desteklemek için de İbn Meymûn, “İnsan bir nefes gibidir”⁴⁰ ve “Nerede kaldı ki bir kurtçuk olan insan ve bir böcek olan insanoğlu!”⁴¹ gibi Tevrat'ta geçen birtakım pasajları örnek verir. Ona göre Tevrat'ta yer alan bu türden pasajların amacı insana, onun âlemdeki konumunu bildirmek ve bu âlemin, sadece kendisi için var edilmediği düşüncesini öğütlemektir.⁴²

İbn Meymûn, tüm mevcudatın, yaratıcının iradesi ile var olduğunu, insan türünün bu âlemde, yüce varlıklara yani feleklere ve yıldızlara izafetle çok az bir yere sahip olduğunu ifade eder. İnsan, şerefli bir varlıktır; ancak

38 İbn Meymûn, *Delâletü'l-Hâirîn*, III/12, s. 500.

39 İbn Meymûn, *Delâletü'l-Hâirîn*, III/12, s. 500-501.

40 Mezmurlar, 144:4.

41 Eyüp, 25:6.

42 İbn Meymûn, *Delâletü'l-Hâirîn*, III/12, s. 501.

insanın sahip olduğu bu şerefli merteye, en aşağı (ednâ) âlemdeki şeylere nispetlidir. Başka bir deyişle insan, dört unsurdan mürekkep olan şeyler içerisinde en şerefli olanıdır. İnsan bireyleri arasında ortaya çıkan kötülüklerin çoğu, bu tür içerisindeki nakıs bireylerden kaynaklanmaktadır. Bunun yanı sıra insanın, seçme kudretine sahip olması, acı verici fiiller ifa etmesine neden olmaktadır. Dolayısıyla bu tür sebeplerden ötürü insan denilen varlık acı çekmekte ve bu acıların nedeni olarak da Tanrı'yı görmekte ve O'nu suçlamaktadır. Ancak Tanrı böyle bir ithamdan münezzehtir. Zira Tanrı, kendisinde kötülük bulunmayan mutlak iyi bir varlıktır. Bu düşüncesini temellendirmek için de İbn Meymûn, Tevrat'ta geçen "Tanrı fesada uğrar mı? Hayır. O'nun kulları yoldan saptı..."⁴³ pasajını örnek verir.⁴⁴

Görüldüğü üzere İbn Meymûn, insan bireyleri arasındaki kötülüğü, insanın arzusuna bağlamaktadır. Peki, doğal afetler neticesinde ortaya çıkan kötülükler nereden kaynaklanmaktadır? Eğer âlemdeki her şey Tanrı'nın iradesi ve meşiyeti neticesinde meydana geliyorsa, insanların ya da toplumların başına gelen doğal afetlerin nedeni ne olabilir? Tanrı'nın inayeti konusundaki beş görüşü yani Epikür'ün, Aristo'nun, Eş'ariyye'nin, Mutezili ekolün ve Yahudi şeriatının görüşünü⁴⁵ açıkladıktan sonra İbn Meymûn, Tanrı'nın, adaletsiz olmasının hiçbir şekilde mümkün olmadığını, dolayısıyla belirli bir şahsa ya da belirli bir topluluğa isabet eden her bir kötülüğün ve nimetin, müstehak olma neticesinde meydana geldiğini belirtir. Nitekim bir kişinin eline diken batsa, bu kişi dikenini hemen çıkarsa bile bu olay, onun için bir ceza niteliğindedir. Eğer kişi küçük de olsa bir şeyden lezzet alsın, bu durum onun için bir mükâfattır. İnsanın başına gelen tüm olumlu ve olumsuz hadiseler o bireyin ve topluluğun, buna müstehak olması hasebiyledir. Bu iddiasını desteklemek için İbn Meymûn Tevrat'ta geçen "Çünkü Tanrı'nın tüm yolları hikmet üzeredir"⁴⁶ pasajına atıfta bulunur. Zira insanların başına gelen her şey Tanrı'nın tedbiri ve hikmeti kapsamında gerçekleşmektedir. Her ne kadar İbn Meymûn, insanların başına

43 Yasanın Tekrarı, 32:5.

44 İbn Meymûn, *Delâletü'l-Hâirîn*, III/12, s. 501-502.

45 İbn Meymûn, *Delâletü'l-Hâirîn* III/17, s. 524-29. Ayrıca bk. Charles M. Raffel, "Providence as Consequent upon the Intellect: Maimonides' Theory of Providence" *Association for Jewish Studies*, Vol. 12. 1987, s. 26.

46 Yasanın Tekrarı, 32:4.

birtakım felaketlerin gelmesini veya insanlara nimetlerin bahşedilmesini müstehak olma cihetiyle açıklasa da bu cihete ilişkin bilgi sahibi olmadığını ve bu durumun ne şekilde gerçekleştiğini bilemediğimizi de ekler.⁴⁷

Sonuç

Sonuç olarak İbn Meymûn, selefi olan diğer Orta Çağ düşünürleri gibi düşünmekte ve kötülüğün metafiziksel bir gerçekliğinin olmadığı görüşünü benimsemektedir. İbn Meymûn'un kötülük sorununa yaklaşımını Yeni-Eflatuncu gelenek bağlamında telakki etmek mümkündür. Ancak İbn Meymûn'un yaklaşımı her ne kadar bu gelenek içerisinde telakki edilse de, maddenin kötü olması hususunda o, Plotinos'tan ayrılmakta ve gerek Farâbî gerekse İbn Sînâ gibi Tanrı'nın kemalinden hareketle Tanrı'nın yaratma fiili ile var olan her şeyin iyi olduğu neticesine ulaşmaktadır. Madde, ay altı âlemdeki kötülüklerin kaynağı olsa da bu durum maddenin, metafiziksel olarak kötü olduğu anlamına gelmemektedir. Maddenin bu tabiatıta olması, Tanrı'nın onu bu şekilde yaratmış olmasından kaynaklanmaktadır. Her ne kadar madde, kemal nitelikleri kabul etme noktasında kusurlu olsa da neticede Tanrı'nın yaratma fiili sonucunda mevcut olan bir şeydir ve dolayısıyla madde, var olmak bakımından iyidir. Bununla birlikte madde, ay altı âlemdeki oluş-bozuluşun devamlılığını sağlamak için gereklidir. Bu durum bir kötülük/eksiklik olmayıp Tanrı'nın hikmetinin âlemdeki bir yansımasıdır. Zira oluş-bozuluş olmasaydı, şu halde türlerin bekası söz konusu olmayacak ve türün diğer fertleri ve başka türler hiçbir şekilde var olma imkânı bulamayacaktı. Sözelimi insan, bitki ve hayvan türlerini gıdalanmak amacıyla alarak fesada uğratmamış olsaydı, o zaman insan türünün devamı söz konusu olmamış olacaktı. Dolayısıyla bir kötülük olarak telakki edilen ve maddenin tabiatında mündemiç olan oluş-bozuluş, türün devamı için gereklidir. Bu gereklilik ise tesadüf eseri meydana gelen bir şey olmayıp Tanrı'nın âlemdeki tedbirinin ve inayetinin bir neticesidir. Çünkü ortaya çıkan ve yok olan tüm fiiller, Tanrı'nın hikmetine tabidir ve biz, Tanrı'nın fiillerindeki hikmetin çoğunu bilemeyiz.⁴⁸

Görüldüğü gibi İbn Meymûn kötülük sorununu ele alırken Yeni-Eflatunculuğun etkisinde kalmış olsa da diğer Orta Çağ düşünürleri gibi bu görüşü teistik bir yoruma tabi tutmakta ve mensup olduğu dinin Tanrı tasavvuru ile uyumlu hale getirmeye teşebbüs etmektedir. Bunu yaparken de o, Tevrat'ta yer alan pasajlara ve mensup olduğu dinin bilginlerinin sözlerine referansta bulunmaktadır.

47 İbn Meymûn, *Delâletu'l-Hâirîn*, III/17, s. 530.

48 İbn Meymûn, *Delâletu'l-Hâirîn*, III/25, s. 574

Öz

İbn Meymun'a Göre Kötülük Sorunu

Tanrı ve kötülüğün varlığı düşünce tarihinde tartışılan önemli sorunlardan birisi olagelmıştır. Epikür'den beri, bazı düşünürler kötülüğün varlığı ile mutlak manada kâmil ve iyi bir varlık olan Tanrı'nın varlığı arasında uyumsuzluğun olduğunu iddia etmişlerdir. Eğer Tanrı mutlak iyi ve her şeye kadir bir varlık ise O, âlemdeki kötülüğün varlığına müsaade etmezdi. Bunu temele alan bazı düşünürler, her şeye kadir ve mutlak iyi bir Tanrı'nın var olmadığını sonucuna ulaşımlardır. Buna mukabil teist düşünürler ise âlemdeki kötülüğün Tanrı'nın mutlak iyiliğine ve kudretine halel getirmediğini temellendirme girişiminde olmuşlardır. Orta Çağ'da Augustine, Farâbî, İbn Sînâ, Gazâlî, İbn Rüşd, İbn Meymûn ve Thomas Aquinas gibi birçok teist düşünür kötülüğün, Tanrı'nın mutlak kemal ve kudretine halel getirmediğini ortaya koymaya çalışmışlardır. Bu çalışmamızda İslam düşüncesinden büyük ölçüde etkilenmiş olan Yahudi düşünür İbn Meymûn'un konuya ilişkin yaklaşımını ortaya koyarak değerlendirmeye çalışacağız.

Anahtar Kelimeler: Kötülük, Tanrı, Gazâlî, İbn Rüşd, İbn Meymûn, Ahlakî Kötülük.

Abstract

The Problem of Evil in Maimonides

God and the existence of evil is one of the most important controversial issues in the history of thought. Since Epicurus, some thinkers argued that there is an incompatibility between existence of evil and wholly perfect and good God. If God is wholly good and omnipotent being, he does not have permitted to existence of evil in the World. Based on this idea, most of atheist thinkers concluded that there is not an omnipotent and wholly good God. In order to find a solution to this problem, most of theist thinkers developed some arguments against atheistic charges. In the Middle Ages, most of theist thinkers, like Augustine, al-Farâbî, Avicenna, al-Ghazâlî, Averroes, Maimonides, and Thomas Aquinas, tried to show evil in the world cannot harm to believe that there is a wholly good and omnipotent God. In this study, I will try to show and evaluate Maimonides' position about the problem of evil, who is generally influenced by Muslim thinker in many respects.

Keywords: Evil, God, al-Ghazâlî, Averroes, Moses Maimonides, Moral Evil.

Kaynakça

- Akdağ, Özcan, “Kötülük Sorunu ve Teodise”, *The Journal of Academic Social Science Studies*, 38, 2015.
- Aydın, Mehmet, *Tanrı-Ahlak İlişkisi*, Ankara: TDV Yayınları, 1994.
- Cevizci, Ahmet, *Felsefe Sözlüğü*, İstanbul: Paradigma Yayınları, 2002.
- Doğan, Hatice, *İbn Meymûn’un Hayatı, Eserleri ve Delâletü’l-Hâirîn Adlı Eseri Üzerinde Bir İnceleme*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi) Konya: 2009.
- Gazâlî, *el-İktisâd fi’l-İtikâd*, Thk. İbrahim Agâh Çubukçu ve Hüseyin Atay. Ankara: AÜİF Yayınları, 1962.
- _____, *İhyâ-u Ulûmi’d-dîn*, Thk. Zeynud-Dîn Ebu’l-Fadıl Irakî. Beyrut: Dâr-u İbn Hazm, 2005.
- _____, *İlahî Ahlak*, Trc. Yaman Arıkan. İstanbul: Elif Ofset, 1983.
- _____, *Kimya-yı Saâdet*, Trc. A. Faruk Meyan. İstanbul: Bedir Yayınları, 1970.
- Gürkan, Salime L., “Şer (Diğer Dinlerde)”, *DİA*, C. 38. 2010.
- Hartman, David, *Maimonides: Torah and Philosophic Quest*, Illinois: Varda Books, 2001.
- Hick, John, *Evil and the God of Love*, London: Macmillan Press, 1993.
- Hume, David, *Din Üstüne*, Trc. Mete Tuncay. Ankara: İmge Yayınları, 1995.
- Ivry, Alrred L., “Islamic and Greek Influences on Maimonides’ Philosophy” *Maimonides and Philosophy*, Ed. Sholomo Pines and Yermiyahu Yoel. Dordrecht: Martinus Nijhoff Publishers, 1986.
- İbn Meymûn, “al-Makala fi Sınâ-at al-Mantık”, *AÜDTCFD*, Trc. Mübahat Türker. Ankara: C. 18. 1960.
- _____, *Delâletü’l-Hâirîn*, Thk. Hüseyin Atay. Ankara: AÜİFY, 1974.
- İbn Rüşd, “el-Keşf an-Minhâci’l-Edille” *Felsefe-Din İlişkileri*, Trc. Süleyman Uludağ. İstanbul: Dergâh Yayınları, 2004.
- İbn Sînâ, *en-Necât*, Thk. Abdurrahman Umeyr. Beyrut: Dârul-Cîl, 1992.

- _____, *Metafizik, II*, Trc. Ekrem Demirli ve Ömer Türker. İstanbul: Litera Yay., 2005.
- Peterson, Michael, *God and Evil: An Introduction to the Issues*, Colorado: Westview Press, 1998.
- Peterson, Micheal, Hasker, William vd., *Reason and Religious Belief: An Introduction to Philosophy of Religion*, New York: Oxford Uni. Press, 1997.
- _____, *Akıl ve İnanç: Din Felsefesine Giriş*, Trc. Rahim Acar. İstanbul: Küre Yayınları, 2009.
- Plotinus, *Dokuzluklar I*, Trc. Zeki Özcan. Alfa-Aktüel: İstanbul, 2006.
- Raffel, Charles M., "Providence as Consequent upon the Intellect: Maimonides' Theory of Providence" *Association for Jewish Studies*, Vol. 12. 1987.
- Werner, Charles, *Kötülük Problemi*, Trc. Sedat Umran, İstanbul: Kaknüs Yayınları, 2000. --